

Pentti Lydekenpojan Knuutila Ruotsin Itämaassa

Jyrki Käkönen

Pentti Lydekenpojan tarina vie lukijan 1400-luvun Siuroon, jossa paikallinen kartano, kosket ja erämaat kytkeytyivät Ruotsin valtakunnan vallankäyttöön, Itämeren kauppaan ja keskiajan laajoihin kulkureitteihin. Knuutilan isännän vaiheiden kautta avautuu kuva pienestä kylästä osana Ruotsin Itämaan poliittista, taloudellista ja kulttuurista murrosta.

Johdanto

Kun puhumme Pentti Lydekenpojasta Knuutilan kartanon isäntänä, liikumme 1400-luvun historiassa. Tuolloin Siuro, kuten iso osa nykyisen Suomen alueesta, kuului jo Ruotsin valtakuntaan ja sijaitsi Euroopan talouden ja politiikan reuna-alueella. Tosin tuolloin koko Eurooppa oli vielä maailmantalouden periferiaa. Siuro ei kuitenkaan ollut muusta maailmasta eristäytynyt kolkka. Ruotsin valtakunnan itäisenä osana se kytkeytyi laajoihin kaupan, vallankäytön ja liikkumisen verkostoihin.

Viikinkialjalta periytyneet kauppareitit ja erityisesti viikinkien käyttämä niin sanottu idäntie yhdistivät Siuron lännessä Ruotsiin ja läntiseen Eurooppaan sekä idässä Silkkitien välityksellä aina Intiaan ja Kiinaan saakka. Idäntie kulki useita vesireittejä pitkin Ruotsista Mustalle merelle ja Kaspianmerelle. Samalla se oli yksi Euroopan merkittävimmistä orjakaupan reiteistä pohjoisesta etelään. Pohjolan vaaleat asukkaat, erityisesti naiset ja lapset, olivat turkisten ohella kysyttyä kauppatavaraa eteläisessä Euroopassa, islamilaisessa maailmassa ja aina Intiassa asti.

Yksi viikinkien käyttämistä sisämaan vesireiteistä kulki ohi Siuron Kokemäenjokea pitkin itään ja edelleen etelään. Myös karjalaiset ja myöhemmin novgorodilaiset tekivät samoja vesireittejä pitkin länteen ryöstöretkiä, joiden kohteena olivat muun muassa orjakauppaan vietävät nuoret naiset vielä 1400-luvulla.

Vesitiet liittivät Siuron ympäröivään maailmaan sekä hyvässä että pahassa. Lisäksi 1300-luvulta lähtien kehittynyt tieverkosto yhdisti Siuron muuhun Suomeen. Yksi 1400-luvun Suomen seitsemästä maantiestä kulki Siuron kautta ja yhdisti Hämeenlinnan Ulvilaan. Molempien suuntien kautta Siurosta oli yhteys myös Turkuun. Tuolloinen Hämeen valtatie oli todennäköisesti vain vaatimaton hevosura, sillä maanteillä liikuttiin 1400-luvulla pääasiassa jalan ja ratsain.

Vaikka Siuro oli 1400-luvulla jo kiinteästi osa Itämeren alueen ja laajempaa kansainvälistä kauppajärjestelmää, se oli edelleen pieni kylä suuressa maailmassa. Keskiajan lopulla Suomen suurimmassa kaupungissa Turussa oli noin 1 500-2 000 asukasta, ja pienemmissä kaupungeissa, kuten Ulvilassa, asukkaita oli noin 500. Siuron tai silloisen Penttilän väkiluku lienee ollut vain parinkymmenen hengen luokkaa. On kuitenkin muistettava, että Penttilän lisäksi myös Kulju ja Kauniainen olivat kehittyneet kyliksi jo 1200-luvulla.

1400-luvun Suomessa kylät olivat yleensä vain muutaman talon ja muutaman kymmenen asukkaan yhteisöjä. Siuro, kuten koko nykyinen Nokia, kuului tuolloin

Suur-Pirkkalaan, joka puolestaan oli osa Ylä-Satakuntaa. Siuronkoski ei siis vielä erottanut Siuroa ja Kuljua toisistaan hallinnollisesti. Koski ja sitä ympäröivät turkismaat olivat alueen keskeisiä vaurauden lähteitä. Lisäksi yksi pohjoiseen vetäytyneiden saamelaiden verottamiseen käytetyistä reiteistä kulki Jokisjärven kautta kohti Pohjanlahtea.

Pentti Lydekenpoika ja Niemenpään kartano

Saksalaistaustainen Pentti Lydekenpoika sai vuonna 1422 asuin- ja ainakin verotilakseen Niemenpään eli Penttilän kartanon. Tämä osoittaa, että paikka oli jo ennestään asuttu ja taloudellisesti riittävän merkittävä, jotta valtion virkamies saattoi saada sieltä elantonsa. Pentti Lydekenpoika ei siis ottanut haltuunsa neitseellistä maa-aluetta tai vesistöä.

Pentti Lydekenpojan isä oli saksalaisperäinen asemies, joka oli tullut Ruotsiin ilmeisesti 1360-luvulla. Pentti oli todennäköisesti syntynyt 1380-luvulla, ja hän kuoli vuonna 1460 tai 1461. Kalmarin unionina tunnettu Pohjoismaiden personaaliunioni avasi tanskalaisille ja saksalaisille mahdollisuuksia hyviin virkoihin sekä Ruotsissa että Suomessa, usein ruotsalaisten ja suomalaisten kustannuksella. Unionin hallinnolliset ratkaisut loivat myös Pentille ja hänen vanhemmalle veljelleen Klausille tien merkittäviin virkoihin Suomessa.

Kihlakuntien perustaminen Suomessa vuonna 1407 toi Klausille Maskun ja Pentille Piikkiön kihlakunnantuomarin virat. Virallisissa lähteissä Pentti mainitaan ensimmäisen kerran vuonna 1410, jolloin hän piti käräjiä Sauvossa. Klausista tuli samana vuonna Turun linnan vouti, ja hän toimi tehtävässä vuoteen 1435 saakka. Mahdollisesti jo vuodesta 1411 lähtien Pentti toimi Ylä-Satakunnan kihlakunnantuomarina. Juuri tämä virka toi hänet todennäköisesti Knuutilaan. Ylä-Satakuntaan kuuluivat tuolloin Tyrvää, Karkku, Kyrö, Pirkkala, Kangasala, Lempäälä ja Vesilahti. Pentti pysyi kihlakunnantuomarina aina vuoteen 1453 tai jopa 1456 asti.

Pentin jälkeläisistä Petrus suoritti silloisen ylioppilastutkinnon Turun katedraalikoulussa, opiskeli myöhemmin Pariisin yliopistossa ja sai maisterin tutkinnon vuonna 1455. Hän valmistui papiksi ja toimi kirkkoherrana Karkussa. Pentin jälkeläiset luopuivat Knuutilan kartanosta.

Miksi Knuutilan kartano valikoitui Pentin asuintilaksi?

Yksi selitys sille, että toisen polven Ruotsin valtakuntaan muuttanut Pentti Lydekenpoika valitsi Siuron asuinpaikakseen, liittyy hänen asemaansa Ylä-Satakunnan kihlakunnantuomarina. Toinen syy oli todennäköisesti paikan taloudellinen merkitys. Alueelta lähti reitti saamelaiden verottamiseen, ja se oli osa pitkää historiallista turkisten pyyntialuetta. Pentti ottikin hallintaansa laajoja erämaa-alueita Siuron takaa. Hänen omistuksessaan oli 14 miehenmetsän eräalueet. Miehenmetsällä tarkoitettiin aluetta, jonka ansat yksi mies ehti kiertää ja kokea päivän aikana. Näin Pentillä oli mahdollisuus huomattaviin turkistuloihin.

Toinen merkittävä taloudellinen tekijä oli Siuronkosken hallinta. Koskialueisiin liittyivät hyvät kalavedet sekä mahdollisuus myllyyn ja siitä saataviin tuloihin. Siuronkosken

lisäksi Pentti hankki omistukseensa Nokian Sotkaludon sekä osuuksia Lempäälän Kuokkalan koskesta ja Kangasalan Sarsan koskesta. Turkikset ja kala olivat 1400-luvulla merkittäviä vaurauden lähteitä. Ne olivat vientitavaraa samoin kuin voi ja terva. Näiden tuotteiden avulla Pentti saattoi osallistua Turun kautta Itämeren aluetta hallinneeseen hansakauppaan. Mahdollisesti juuri tätä varten hänellä oli kaupunkiasunto Turussa. Maanviljelys tuskin oli Pentille Siurossa keskeinen tulonlähde, sillä hänellä oli erillinen maanviljelystila Varsinais-Suomessa.

Pentti Lydekenpoika kuninkaan valtaneuvoston jäsenenä

Ruotsin hallintojärjestelmään kuului kuninkaan valtaneuvosto, joka oli vahvimillaan unionin aikana. Valtaneuvosto toimi kuninkaan apuna ja valvoi samalla, että kuningas piti kiinni vannomastaan valasta. Tietyissä mielessä se oli perustuslaillinen vastapaino kuninkaan vallalle. Kansanvaltaa se ei kuitenkaan edustanut, sillä se koostui ylimystön jäsenistä. Turun piispa oli valtaneuvoston jäsen jo vuodesta 1261 lähtien. Varsinaisesti suomalaismiehet alkoivat saada paikkoja valtaneuvostossa 1390-luvulta alkaen. Vuodesta 1435 lähtien Suomen rälssin edustajille näitä paikkoja alkoi tulla yhä enemmän.

Ruotsin laajetessa itään suomalaisia pidettiin erityisesti idänpolitiikan asiantuntijoina, ja sitä kautta he saivat vaikutusvaltaa myös valtaneuvostossa. Pentti Lydekenpojasta tuli valtaneuvoston jäsen 1430-luvulla. Kalmarin valtaneuvoston kokouksessa vuonna 1436 hän oli muiden ruotsalaisten kanssa sanoutumassa irti unionin kuninkaasta Erik Pommerilaisesta ja samalla ainakin tilapäisesti myös Kalmarin unionista. Pentti osoitti lojaaliutensa ruotsalaisille, ja ilmeisesti palkkiona tästä hänet nimitettiin samassa kokouksessa Hämeen linnan voudiksi. Tässä virassa hän toimi todennäköisesti vuoteen 1442 tai 1443 asti.

Hämeen linna oli tuolloin vielä varsin uusi. Sen nykymuotoinen rakentaminen oli aloitettu vasta 1370-luvulla, ja sitä ennen paikalla oli puinen varustus. Linna oli Ruotsille tärkeä kahdesta syystä. Ensinnäkin sen avulla voitiin pitää kurissa vapauttaan puolustavia ja ajoittain kapinoivia hämäläisiä. Toiseksi se tarjosi 1200- ja 1300-luvuilla tukikohdan itään suuntautuneille valloituksille ja Ruotsin valtakuntaan kuuluneen Suomen alueen laajentamiselle.

Valtaneuvoston jäsenenä Pentti oli vielä vuonna 1448 tukemassa Kaarle Knuutinpoika Bonden valitsemista Ruotsin kuninkaaksi. Tuolloin Ruotsi irrottautui jälleen kerran Kalmarin unionista. Tämä itsenäisyyden jakso kesti vuoteen 1457, jolloin kuningas joutui lähtemään maanpakoon. Kaiken edellä esitetyn perusteella Pentti Lydekenpojalla oli merkittävä asema sekä Ruotsin valtakunnassa että sen itäisessä osassa, Suomessa. Hän ei siis ollut mahtimies vain Siurossa ja Ylä-Satakunnassa.

Pentin toiminta Ylä-Satakunnassa ja Hämeessä

Jo vuonna 1415 Pentti oli asiakirjojen mukaan mukana tarkistamassa Hämeen ja Savon välistä rajaa. Rajalla oli merkitystä itään laajenevassa valtakunnassa, sillä yhtenäistä Suomea ei vielä ollut. Hämäläiset ja savolaiset tekivät hävitysretkiä

toistensa alueille, kuten myöhemmätkin tapahtumat osoittavat. Pentti Lydekenpojan osuus vuosien 1438–1439 niin sanotussa Davidin kapinassa Ylä-Satakunnassa mistä se levisi myös Hämeeseen jää kuitenkin hämärän peittoon.

Kapinan taustalla vaikutti merkittävästi talonpoikien oikeuksien kaventuminen. Rälssimiehet ottivat haltuunsa niin sanottuja yhteismaita ja erämetsiä. He pyrkivät myös jauhatusmonopoliin eli hyötymään talonpoikien viljan jauhatuksesta. Yhtenä kiistan aiheena oli verojen maksaminen rahana. Edellä kuvatun perusteella Pentti Lydekenpoika oli Siurossa osa tätä kehitystä. Hän näyttää kartuttaneen omaisuuttaan ainakin osittain talonpoikien kustannuksella.

Itse Siurosta kapinan näyttämönä ei kuitenkaan ole tietoja. Sen sijaan Nokialla sijaitseva Viikin kartano oli väkivaltaisuuksien keskeinen tapahtumapaikka. Talonpoikien tyytymättömyys on ymmärrettävää, sillä suurin osa verokertymästä tuli Suomen noin 30 000 köyhältä talonpoikaistilalta. Rälssi vältti verot varustamalla ratsun ja sotilaan kruunun palvelukseen. Tässä tilanteessa talonpojat kieltäytyivät maksamasta verojaan.

Välillisesti Pentin toiminta saattoi vaikuttaa kapinan kehkeytymiseen. Kapinan aikana hän oli edelleen Hämeenlinnan vouti ja Ylä-Satakunnan kihlakunnan tuomari, mutta asiakirjojen perusteella hän ei ollut suoraan mukana itse kapinassa eikä sen jälkiselvittelyissä. Turun piispan johdolla pidetyssä Kuokkalan sovintokokouksessa vuonna 1439 kapinoineet talonpojat lupasivat maksaa jatkossa veronsa kuuliaisesti eivätkä enää nousta esivaltaa vastaan.

Vuonna 1446 Pentti Lydekenpoika oli jälleen mukana Hämeen ja Savon välistä rajaa selvittävässä kokouksessa. Tuolloin hämäläiset valittivat, että savolaiset olivat tunkeutuneet heidän alueelleen, polttaneet taloja ja surmanneet ihmisiä. Tapaus vahvistaa kuvaa varhaisten suomalaisten keskinäisistä kiistoista, jotka liittyivät usein nautinta-alueisiin. Vuonna 1450 Pentti selvitti kuningas Kaarle Knuutinpojan määräyksestä Turun linnan alaisen alueen verotusta.

Elämää Suomessa 1400-luvulla

Lopuksi on syytä luoda yleiskuva elämästä Suomessa Pentti Lydekenpojan aikana eli laajemmin 1400-luvulla. Vaikka yhtenäistä Suomea ei tuolloin ollut, yleiskuva auttaa hahmottamaan myös Siuron seudun elinoloja.

Suomen asukasluvun arvioidaan olleen 1400-luvulla karkeasti noin 200 000 asukkaan luokkaa, ja valtaosa väestöstä asui pienissä kylissä ja metsien keskellä. Verotettavasta maasta noin 95 prosenttia oli edelleen talonpoikien omistuksessa, vaikka muutos oli jo käynnistynyt. Talonpojat muodostivat keskeisen veroja maksavan väestöryhmän, ja suuri osa veroista maksettiin edelleen oravannahkoina. Hevonen rattaineen oli Suomen harvoilla teillä vielä harvinainen näky. Liikkuminen tapahtui ensisijaisesti jalan, hiihtäen tai vesitse veneillä.

Tuolloin ei myöskään ollut olemassa yhtä yhtenäistä suomalaista kulttuuria tai kieltä, saati jotain tyypillistä suomalaista. Harva osasi lukea tai kirjoittaa, eikä suomen kieli

ollut yhtenäinen. Itä- ja Länsi-Suomen asukkailla saattoi olla vaikeuksia ymmärtää toistensa puhetta. Väestön keski-ikä oli noin 30 vuotta, ja vain harva saavutti 60 vuoden iän. Puolet syntyneistä kuoli jo ennen 20-vuotispäiväänsä. Rahvaan päivittäinen ruokavalio oli yksinkertainen: leipää, puuroa, velliä, soppaa ja suolakalaa.

Yksitoikkoista ruokavaliota selitti osaltaan ruoan hinta. Ruotsin Itämaa muistutti varhaista siirtomaata: työ oli halpaa ja ruoka kallista, eikä yksinkertainen maatalous vielä tuottanut suuria satoja. Kana saattoi maksaa Suomessa viikon palkan, ja punainen liha oli lähes rahvaan ulottumattomissa. Olut ja leipä sen sijaan olivat suhteellisen halpoja.

Virkavalta oli yleensä niukkaa ja kaukana, minkä vuoksi ongelmia ratkaistiin usein nyrkein, puukolla tai kirveellä. Väkivalta oli 1400-luvun Suomessa yleistä ennen valtiovallan aseman vakiintumista. Varkaan sai kuka tahansa surmata rangaistuksetta. Nauta puolestaan oli niin arvokas eläin, että sen varastamisesta saattoi seurata kuolemanrangaistus hirttämällä.

Valtiovallan ohella myös kirkon asema oli vielä heikko. Kalevalainen maailmankuva oli kansan keskuudessa elinvoimainen, ja tietäjillä oli yhteisöissä merkittävä asema. Siurolaisille virkavalta oli Pentti Lydekenpojan hahmossa lähellä, mutta kirkko oli kauempana. Lähin kirkko saattoi sijaita nykyisen Pirkkalan Tursiannotkossa, ja varmasti tunnettu kirkollinen keskus oli Sastamalan vanha Pyhän Marian kirkko.

Metsäsuomalaiset oli vasta hiljattain liitetty Ruotsin valtakunnan sivistyksen ja hallinnon piiriin. Se ei kuitenkaan vielä 1400-luvulla vaikuttanut merkittävästi suomalaisten arkiseen käytökseen. Suomessa vieraita ei teititeltu eikä herroiteltu tai rouviteltu. Ylempiä ei myöskään kumarreltu. Hattu otettiin päästä vain kirkossa ja kuninkaan läsnä ollessa.

Lähteitä:

Ilari Aalto & Elina Helkala, Matkaopas keskiajan Suomeen. Atena kustannus: Jyväskylä 2015.

Mikko K. Heikkilä, Taruissa on totta. Suomalaisen perimätiedon historiallinen arvo. Warelia: Sastamala 2025.

Jukka Korpela, Idän orjakauppa keskiajalla – Ihmisryöstöt Suomesta ja Karjalasta. Historiallisia tutkimuksia 266. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki 2014.

Petri Laukka – Ari Turunen, Paha Itämeri. Itämeren myrskyisä historia, Aula & Co: Helsinki 2024.

Tapio Salminen, Pentti Lydenkenpoika (Djäkn). Hämeen linnan vouti ja yläsatakunnan kihlakunnan tuomari, Knuutilan kartanon ensimmäinen tunnettu isäntä. Julkaisussa Marketta Kalmanlehto, Kauko Kivimäki ja Pekka Virtanen (toim.), Knuutila Pentin päivistä 2000-luvulle. [Knuutila-Pentin-päivistä-2000-luvulle.pdf](#)

Unto Salo, Ajan ammoisen olista. Satakunnan ja naapurimaakuntien historiaa.

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki 2008.

Kari Tarkiainen, Ruotsin Itämaa. Esihistoriasta Kustaa Vaasaan. Svenska Litteratursällskapet: Helsinki 2010.